

AGNIESZKA CYBAL-MICHALSKA

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

„INDYWIDUALISTYCZNE” VS „KOLEKTYWISTYCZNE” ORIENTACJE NORMATYWNE MŁODZIEŻY AKADEMICKIEJ

ABSTRACT. Cybal-Michalska Agnieszka, *„Indywidualistyczne” vs „kolektywistyczne” orientacje normatywne młodzieży akademickiej* [‘Individualistic’ vs. ‘Collectivist’ Normative Orientations of University Youth]. *Studia Edukacyjne* nr 45, 2017, Poznań 2017, pp. 7-17. Adam Mickiewicz University Press. ISSN 1233-6688. DOI: 10.14746/se.2017.45.1

In the article, the author refers to the individualism-collectivism dichotomy, which is a theoretical construct serving to explain the mutual relations of the individual and the group. It moreover provides a dimension differentiating between cultures which give the primacy to the individual over the group and those, which privilege the group over the individual. An individualistic tendency means that an individual is the subject for whom the collective is an object of action. Collectivism is the polar opposite view: the collective entity is the proper subject of the proceedings, in relation to which individuals are objects. The author of the article, acknowledging the need to recognize the quality of images and views of academic youth about a career path, invoked the structure and function of selected normative assumptions as important dimensions of the socio-cultural mentality of the individual. The research study helped grasp the ‘individualistic’ and ‘collectivist’ normative assumptions of university youth, emerging in the course of socialization and originating in the generalization of social experience.

Key words: individualism, collectivism, university youth, normative orientation

Dychotomia indywidualizm-kolektywizm jest konstruktem teoretycznym, powoływanym dla wyjaśnienia wzajemnych relacji jednostki i grupy oraz stanowi dymensję porządkującą kultury od tych, w których istnieje prymat jednostki nad grupą (przedkładanie potrzeb jednostkowych nad harmonię grupową) do tych, w których istnieje prymat grupy nad jednostką (grupa stanowi „byt pierwotny”, w stosunku do którego jednostka jest „bytem wtórnym”), co nie pozostaje bez wpływu na społeczno-kulturowy i psychologiczny poziom funkcjonowania jednostek.

Mimo wielości koncepcji opisujących ich desygnaty, kategorie pojęciowe „indywidualizm” i „kolektywizm” są nośnikami względnie stałych znaczeń, odnoszących się do wagi jednostkowych inicjatyw czy też wagi formacji społecznej, a jako osiowe składniki zasobu mentalności jednostek różnicują systemy ogólnych zasad, wartości, którymi podmiot i wspólnota się kierują przy przetwarzaniu danych o życiu społecznym¹. Stanowią obowiązujący w danym społeczeństwie system norm i wartości implikujących społeczne wyobrażenia o stanie pożądanym, w celu uniknięcia zjawiska anomii, której następstwem jest dezintegracja społeczna i trudności adaptacyjne jednostek. W tym sensie są to kategorie przeciwstawne. Indywidualistyczna tendencja jednostkowa oznacza, że jednostka jest podmiotem (*Self niezależne*), którego przedmiotem postępowania jest zbiorowość. Kolektywizm stanowi pogląd biegunowo odmienny: właściwym podmiotem postępowania jest kolektyw, zbiorowość, w stosunku do którego jednostki są tylko przedmiotami (*Self współzależne*)². Można uznać, iż centralny punkt odniesienia dla jakości relacji podmiotu do kariery leży w koncepcji osoby ludzkiej. *Self niezależne* ujmuje jednostkę jako autonomiczny podmiot, wyodrębniony ze środowiska społecznego, którego zachowanie zależne jest od indywidualnej motywacji, sposobu myślenia oraz aparatu oceniająco-wartościującego i emocjonalno-uczuciowego. Jednostka jest „celem samym w sobie, najwyższą wartością”, a zadania przed nią stojące ujmuje w kategoriach „samoaktualizacji, samospelnienia, wyrażania własnych pragnień, praw i zdolności, rozwoju własnego potencjału”³. Owocuje to sformułowaniem, że „społeczeństwo jest środkiem do osiągnięcia indywidualnych celów”⁴. Inni są jednostce niezbędni do uchwycenia sensu „różnicy” i czynienia porównań w kontekście samooceny. Omawiane zagadnienie nabiera szczególnego znaczenia w kontekście założeń rozważających indywidualistyczny system wartości w kategoriach etycznych. W ujęciu Watermana, indywidualizmu nie należy utożsamiać z egoizmem (indywidualizm egoistyczny), lecz raczej indywidualizmem etycznym, eksponującym równość jednostek ludzkich oraz negację dla ludzkiej skłonności unikania odpowiedzialności, wszelkich zobowiązań, myślenia tylko o sobie i traktowania innych w kategoriach ich wartości rynkowej w celu osiągnięcia indywidualnie zdefiniowanego sukcesu⁵.

¹ Patrz: K. Obuchowski, *Kolektywizm – Indywidualizm – Ideologizm*, [w:] *Orientacje społeczne jako element mentalności*, red. J. Reykowski, K. Skarżyńska, M. Ziółkowski, Poznań 1990; J. Reykowski, *Ukryte założenia normatywne jako osiowy składnik mentalności*, [w:] tamże.

² K. Obuchowski, *Kolektywizm – Indywidualizm – Ideologizm*, s. 93.

³ N. Dorna, *Indywidualizm – kolektywizm jako źródło międzykulturowych różnic w zakresie zachowań komunikacyjnych*, [w:] *Społeczne problemy globalizacji*, red. Z. Blok, Poznań 2001, s. 165.

⁴ W. Daab, *Indywidualizm a poglądy społeczno-polityczne*, [w:] *Wartości i postawy społeczne a przemiany systemowe*, red. J. Reykowski, Warszawa 1993, s. 104-105.

⁵ W. Daab, *Indywidualizm i kolektywizm jako orientacje społeczno-polityczne*, [w:] *Orientacje społeczne*, s. 102-105.

W przypadku *Self* *współzależnego* *Ja* aktualizowane jest w relacji z innymi. Jednostkę rozpatruje się jako jeden z elementów wzajemnych stosunków i powiązań międzyludzkich w Sieci, której los jest integralnie związany z losem zbiorowości. Zbiorowość jest w „znacznej części «w nich», oni ją komponują swoją codzienną działalnością, swoimi oczekiwaniami i swoimi złudzeniami”⁶.

Specyfika organizacji życia społecznego nie wynika wyłącznie z internalizacji przez jednostkę zastanej rzeczywistości kulturowej, ale również z osobliwości psychologicznych mechanizmów determinujących indywidualizm i kolektywizm jako odmienne formy mentalności. Istotę indywidualizmu stanowi pogląd, iż „jednostka ma prawo do własnej inicjatywy i wyboru w toku formułowania swoich celów, poglądów i sposobów zachowania”⁷, nie kierując się naciskami czy interesami grup i organizacji społecznych, w których funkcjonuje. Specyfika natury jednostki ludzkiej przejawia się w permanentnej autokreacji.

Sama w sobie jednostka może znaleźć właściwą drogę do tego, aby działać społecznie pozytywnie, nie musi być do tego przymuszana, ani uczona. Sama też za ich realizację i za formy tej realizacji odpowiada, zwłaszcza że sama w sobie musi znaleźć racje swojego działania⁸.

Integralną częścią rozważań nad indywidualizmem, definiowanym jako doktryna filozoficzna, orientacja światopoglądowa, czy wymiar mentalności jednostkowej, jest nadanie istotnego znaczenia tylko indywidualizmowi, które przeciwstawia się społeczeństwu, a różnorodność i wieloaspektowość zjawisk w świecie interpretuje się nieograniczoną liczbą autonomicznych bytów jednostkowych. Przyjęcie takiego paradygmatu oznacza, iż jednostka jest ujmowana jako wartość najwyższa⁹. Osobliwością indywidualizmu, jako zespołu ukrytych założeń normatywnych właściwych jednostce, są w aspekcie treściowym spostrzeżenie sytuacji (*situation perception*) i analiza owej sytuacji, jak również koncentracja na kompetencjach do pełnienia ról oraz współzawodnictwo i idea wyjątkowości, wyrażona hasłem:

skoro budujemy nasze społeczeństwo na osiągnięciach jednostki, to zapewnimy każdej jednostce równe możliwości zajęcia tej pozycji we wspólnocie, do której uprawnia ją jej inteligencja, charakter, zdolności i ambicja (...) podczas gdy ona w zamian musi się poddać ostrej próbie współzawodnictwa¹⁰.

⁶ K. Obuchowski, *Kolektywizm – Indywidualizm – Ideologizm*, s. 102.

⁷ Tamże, s. 94.

⁸ Tamże.

⁹ I. Jakubowska-Branicka, *Czy jesteśmy inni? Czyli w poszukiwaniu absolutnego autorytetu*, Warszawa 2000, s. 183.

¹⁰ Autorem słów jest H. Hoover patrz: W. Daab, *Indywidualizm a poglądy społeczno-polityczne*, s. 106-109.

Osoby trzecie postrzegane są przez indywidualistę przez pryzmat posiadanych kompetencji, takich jak inteligencja, zaradność, rozsądek, pomysłowość¹¹.

W przypadku orientacji normatywnej, usytuowanej na przeciwległym biegunie omawianej dymensji, jednostka nie jest definiowana jako byt samostanny. Musi

nauczyć się podporządkowania woli kolektywu, jako dyrektywie z natury rzeczy słusznej. Sama nie jest w stanie i nie powinna określać celu swego życia. Kolektyw określa to, co dla jednostki jest ważne, a nawet gdyby taka inspiracja nie miała miejsca, wystarczy posłuszeństwo¹².

Przyjęta perspektywa określa zasadę, iż rację ma zawsze kolektyw, a więc

za negatywne skutki swojego działania jednostka odpowiada tylko wówczas, gdy działa wbrew woli kolektywu. Może też spotkać się z dezaprobatą w wypadku skutków działań pozytywnych, ale podjętych wbrew woli kolektywu. Wynika to stąd, że racje działań jednostki są akceptowane tylko wówczas, gdy są akceptowane przez kolektyw¹³.

Orientacja społeczna nie opiera się na spostrzeganiu sytuacji, lecz na spostrzeganiu osób (*person perception*) i postaw uczestników interakcji.

Kolektywista pragnie zatem znać przede wszystkim charakterystykę partnera, aby na jej podstawie określić swój stosunek do niego (...) chce wiedzieć, czy ma do czynienia ze swoim czy z obcym. Dopiero określenie swojej postawy pozwala mu wybrać właściwy sposób postępowania¹⁴.

Pożądaną postawę opisują takie cechy, jak tolerancja, troskliwość, uczynność, sympatyczność. Podłoże orientacji kolektywistycznej stanowi obraz społeczeństwa budowany na podstawie kryterium solidarności (*solidare*), które oznacza „utrwalić”, „umocnić”, „scalić” bądź „połączyć”. Wspólnota daje kolektywiście poczucie bezpieczeństwa, co sprzyja bierności, pasywności i motywuje do podjęcia postawy receptywnej, opartej na zasadzie¹⁵. Człowiek realizuje potrzebę sensu życia tylko dlatego, że jest „istotą wspólnotową” (L. Althusser), że podporządkowuje się „zbiorowej osobowości” (K. Obuchowski). W rezultacie odrzuca się jego „obiektywną esencję” (S. Konopacki), dostrzegając w jednostce „byt wtórny”, który „in-

¹¹ W. Daab, *Indywidualizm i kolektywizm jako orientacje*, s. 125-127.

¹² K. Obuchowski, *Kolektywizm – Indywidualizm – Ideologizm*, s. 94.

¹³ Tamże.

¹⁴ Spostrzeżenie w ujęciu Bergera i Luckmanna w: W. Daab, *Indywidualizm i kolektywizm jako orientacje*, s. 121-125.

¹⁵ Tamże, s. 106-109.

westuje część swojej osobowości do wewnątrz kolektywu na rzecz określonej, chociażby wyimaginowanej, rzeczywistości”¹⁶.

Przywołanie ogólnego ujęcia ukrytych założeń normatywnych na osi indywidualizm-kolektywizm skłania do bardziej precyzyjnego przeanalizowania psychologicznych mechanizmów nabywania indywidualistycznych lub kolektywistycznych tendencji. Ścisły związek omawianych orientacji normatywnych ze strukturą „Ja” jednostki, a szczególnie z jej poczuciem własnej tożsamości, był przedmiotem analiz J. Reykowskiego. Autor wysuwa tezę, iż system przekonań normatywnych i diagnostycznych o naturze świata społecznego, a więc również o sposobie postrzegania relacji między jednostką a grupą, pozostaje „w integralnym związku z przekonaniem na temat siebie samego i natury swoich związków z otoczeniem społecznym”, a więc z przekonaniami będącymi „jądrem poczucia własnej tożsamości”¹⁷. Wobec tych założeń J. Reykowski postawił tezę, iż

uformowanie się tożsamości osobistej jest podstawą do ukształtowania indywidualistycznych założeń normatywnych, a uformowanie tożsamości społecznej – do ukształtowania założeń kolektywistycznych¹⁸.

Posiłkując się silnie zaakcentowanymi związkami między aktywizacją osobistej bądź społecznej tożsamości a przyjmowaniem indywidualistycznej czy kolektywistycznej perspektywy ujmowania natury związków podmiotu z otoczeniem społecznym, należy wskazać na dwie ważne implikacje.

Po pierwsze, można założyć, iż zdolność do indywidualistycznego i kolektywistycznego sposobu myślenia jest właściwa każdej jednostce, dlatego międzykulturowe bądź jednostkowe różnice pod względem orientacji indywidualizmu i kolektywizmu należy ujmować jako „specyficzną kompozycję” indywidualistycznych i kolektywistycznych założeń normatywnych, zależnych od układu równowagi pomiędzy tożsamością osobistą a społeczną¹⁹. Nie bez znaczenia, na co wskazuje M. Jarymowicz, są treści schematowe „Ja”, czyli cechy dystynktywne, które z jednej strony odróżniają jednostkę od innych (cechy specyficzne związane z tożsamością osobistą), z drugiej strony kategoryzują członków danej grupy, wyodrębniając ją od uczestników innej grupy (cechy specyficzne związane z tożsamością społeczną). Można stwierdzić, iż istnieje związek między nadaniem znaczącej roli w strukturze tożsamości cechom specyficznym w drugim ujęciu a znaczeniem kolektywistycznych założeń normatywnych, bądź zaktualizowaniem indywidualistycznego

¹⁶ K. Obuchowski, *Kolektywizm – Indywidualizm – Ideologizm*, s. 108-109.

¹⁷ J. Reykowski, *Kolektywizm i indywidualizm jako kategorie opisu zmian społecznych i mentalności*, *Przegląd Psychologiczny*, 1992, 2, s. 161-162.

¹⁸ J. Reykowski, *Ukryte założenia normatywne*, s. 22.

¹⁹ Tamże, s. 22-23.

sposobu myślenia w przypadku akceptowania różnicy „Ja-Inni”. Ponadto, autorka wykazała, że psychologicznymi warunkami odbierania innych jako autonomiczne podmioty i nadawania im autotelicznej wartości są wysoki poziom wyodrębnienia „Ja” oraz rola kategorii „My”. Istotę orientacji indywidualistycznej stanowi wyraźne wyodrębnienie struktury „Ja” od „My” i „Oni”. W sytuacji, kiedy nie istnieje wyraźna granica między „Ja” i „My”, wówczas mówimy o tendencji kolektywistycznej podmiotu²⁰.

Po wtóre, wyodrębnione rodzaje tożsamości mogą różnić się pod względem „wyrazistości”, czyli „funkcjonalnej obecności w systemie regulacji”, co w ujęciu P. Gurin i H. Markus „znajduje wyraz w tym, jak jednostka przetwarza informacje odnoszące się do zjawisk mających związek z danym obszarem tożsamości i jak ocenia te zjawiska”²¹. W zależności która forma tożsamości (indywidualna czy społeczna) charakteryzuje się „trwałą wyrazistością” w podmiocie, w jego zachowaniach będą przeważały tendencje indywidualistyczne bądź kolektywistyczne. Występowanie zaś „trwałej wyrazistości” omawianych form tożsamości wiąże się z działaniem czynników społeczno-kulturowych daną formę wspierających, co nie wyklucza możliwości „przełączenia” form tożsamości na skutek wystąpienia określonych bodźców sytuacyjnych²². Zdaniem M. Brewer (1990), są jednak podstawy do uznania indywidualizmu i kolektywizmu za względnie stałe wymiary mentalności, przy założeniu, że typową właściwością natury ludzkiej jest „funkcjonowanie na różnych poziomach kontinuum asymilacji-dyferencjacji” i można „zidentyfikować poziom, który dla danej kultury, dla danego kontekstu społeczno-g, dla danej osoby jest dominujący”²³.

Autorka niniejszego artykułu uznając potrzebę rozpoznania jakości wyobrażeń i poglądów młodzieży akademickiej na temat kariery²⁴, odwołała się do struktury i funkcji wybranych założeń normatywnych jako istotnych

²⁰ M. Jarymowicz prezentując różne formy tożsamości i ich związek z orientacjami normatywnymi na osi indywidualizm-kolektywizm wskazuje również na zjawisko deindywidualizacji, czyli zatarcie granic między różnymi sferami tożsamości, ujawniające się w braku wyodrębnienia „Ja-My” i „My-Oni” patrz: J. Reykowski, *Kolektywizm i indywidualizm jako kategorie opisu*, s. 166-167.

²¹ Tamże, s. 163.

²² Tamże, s. 163-165.

²³ Tamże, s. 164-165.

²⁴ Badania przeprowadzono w grudniu 2012 roku. Łącznie objęto nimi 352 studentów. Ich podmiotem była młodzież akademicka ostatnich lat studiów, w okresie przejścia z edukacji na rynek pracy. Badani reprezentowali trzy uczelnie wyższe: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu oraz Politechnikę Poznańską. Tym samym, badana młodzież akademicka reprezentowała różnorodność kierunków kształcenia. W przypadku nauk społecznych były to kierunki: pedagogika, pedagogika specjalna; w przypadku nauk humanistycznych – historia; nauk prawnych – prawo; nauk medycznych – medycyna; nauk technicznych – automatyka i robotyka, informatyka, elektrotechnika.

wymiarów mentalności społeczno-kulturowej podmiotu. Układem odniesienia dla pośredniego odwołania się do wagi środowiska, w którym rozwijają się kariery młodzieży studenckiej, była opozycja między *indywidualizmem* a *kolektywizmem*. Badania pozwoliły na uchwycenie „indywidualistycznych” i „kolektywistycznych” założeń normatywnych respondentów, powstających w toku socjalizacji i pochodzących z generalizacji społecznego doświadczenia.

Osiowym składnikiem mentalności badanej grupy młodzieży akademickiej, którym kieruje się ona przy przetwarzaniu danych o złożoności życia społecznego i swoich relacjach ze światem „karier bez granic” jest jednak nieco bardziej orientacja kolektywistyczna aniżeli orientacja indywidualistyczna. Poniższa rycina²⁵ obrazuje przewagę wskazywanych przez badanych studentów cech związanych z orientacją na wspólnotę, na wartość solidarności grupowej, odpowiedzialności czy podporządkowania normie społecznej harmonii.

uczynny (48,0%)	-	inteligentny (52,0%)
rozsądny (53,0%)	-	troskliwy (47,0%)
pomysłowy (50,3%)	-	sympatyczny (49,7%)
pomocny (69,5%)	-	ambitny (30,5%)
elegancki (21,1%)	-	taktowny (78,9%)
szlachetny (35,3%)	-	zdolny (64,7%)
inteligentny (44,1%)	-	pomocny (55,9%)
wyrozumiały (66,3%)	-	pomysłowy (33,7%)
obrotny (35,4%)	-	tolerancyjny (64,6%)
troskliwy (64,2%)	-	ambitny (35,8%)

Skala Indywidualizm-Kolektywizm

Ryc. 1. Indywidualistyczne vs kolektywistyczne uosobienie badanej młodzieży akademickiej

Problematyka orientacji normatywnych młodzieży akademickiej podejmowana w tym artykule stanowi wycinek wielokontekstowego ujęcia przez autorkę zagadnienia kariery w świecie permanentnej zmiany, w świecie w którym „kariera robi karierę” podjętego w monografii: A. Cybal-Michalska, *Młodzież akademicka a kariera zawodowa*, Kraków 2013.

²⁵ W celu zbadania indywidualistycznej vs kolektywistycznej tendencji jednostkowej badanej grupy młodzieży akademickiej wykorzystano zmodyfikowaną przez W. Daaba skalę zaangażowania społecznego J.F. Crandalla. Składa się ona z zestawu dziesięciu par kryterialnych, z czego jedna – elegancki-taktowny ma charakter buforowy. W każdej parze znajduje się cecha związana z orientacją kolektywistyczną i orientacją indywidualistyczną (w zestawieniu zaznaczona kursywą). Prośba do respondentów, precyzująca kryterium wyboru przymiotników, brzmiała następująco: „Poniżej znajduje się 10 par cech, które mogą charakteryzować ludzi. Wszystkie te cechy uznawane są za dobre. Proszę jednak w każdej parze podkreślić tę cechę, która Pana/Pani zdaniem jest cenniejsza, która sprawia, że mógłby Pan/mogłaby Pani ocenić człowieka, który posiada tę cechę jako bardziej wartościowego”. Autorka badań stosowała już wcześniej skalę Indywidualizm-Kolektywizm do badania orientacji normatywnych indywidualizm vs kolektywizm młodzieży licealnej. Wyniki badań opisała w monografii: A. Cybal-Michalska, *Tożsamość młodzieży w perspektywie globalnego świata*, Poznań 2006.

W badanej populacji młodzieży przeważa przeciętnie uwarunkowana orientacja kolektywistyczna. Jednakże trudno wnioskować, iż jest to kolektywizm „istniejący dla siebie” i uznać w sposób jednoznaczny, że młodzież jest taka, jak społeczeństwo w jakim przyszło jej żyć. Kultura zachodnioeuropejska implikuje raczej indywidualistyczną tendencję jednostkową i indywidualistyczną koncepcję świata. Uznanie, iż cywilizacyjne „przypisanie” do indywidualistycznej orientacji normatywnej pozbawione jest kolektywistycznego wycienienia kryje za sobą niewątpliwie wymagające dopowiedzenia przekonanie. Uczni są w zasadzie zgodni co do faktu, iż „paradygmatem kulturowym” naszej cywilizacji, stanowiącym naturalną zasadę funkcjonowania społeczności i będącym elementem naturalnego porządku rzeczy, był kolektywizm²⁶. Ponadto, trudno zignorować fakt, iż większość ludności świata zinterioryzowała sobie wartości solidarności i lojalności wobec członków własnej grupy, co wskazuje na fakt, iż w świecie obowiązuje właściwie zasada kolektywizmu ze skłonnością do koncentrowania się na budowaniu obrazu społeczeństwa na podstawie kryterium solidarności. Zwrot ku indywidualizmowi, który można uznać za odstępstwo, ze względu na wzrost zamożności krajów zachodnioeuropejskich (i nie tylko, czego przykładem jest Japonia) wolno jednak uznać za postępujący²⁷.

Wyniki procentowe co prawda wskazują na jedno kryterium, które zakładało *implicitie* opozycję indywidualizm-kolektywizm, ale trudno nie zakładać, że na wybór określonej cechy miały zapewne wpływ jeszcze inne kryteria, o czym pozwalają wnioskować wyniki cech występujących dwukrotnie, takich jak: inteligentny (52,0% i 44,1%), pomysłowy (50,3% i 33,7%), ambitny (35,8% i 30,5%), pomocny (69,5% i 55,9%) oraz troskliwy (64,2% i 47,0%). Zasadne jest zatem postawienie pytania: czy nie jest to przejaw Westenowskiego „kolektywizmu indywidualistycznego” (jednostka jest przedmiotem, ale bez utraty poczucia tożsamości) czy „kolektywizmu syntetycznego” (jednostka świadoma swojej odrębności koordynuje interesy własne z interesami zbiorowości, przez co staje się podmiotem). Kolektyw, który jest przedmiotem kreowanym intencjonalnie przez konstytuujące go jednostki, wskazuje raczej na pseudokolektywny charakter tendencji normatywnej. Do myślenia podobnie kategoryzującego odwołuje się fakt, że przymioty: „pomocny” (cecha kolektywistyczna), „zdolny” (cecha indywidualistyczna), „wrozumiały” (cecha kolektywistyczna), „tolerancyjny” (cecha kolektywistyczna), „troskliwy” (cecha kolektywistyczna), „rozsądny” (cecha indywidualistyczna) uzyskały najwyższą liczbę wskazań. Przechodność wyborów można tłumaczyć wielorako: wspomnianymi wcześniej odmianami kolektywistycznych

²⁶ K. Obuchowski, *Kolektywizm – Indywidualizm – Ideologizm*.

²⁷ Patrz: G. Hofstede, *Kultury i organizacje*, Warszawa 2000.

tendencji, ale również uniwersalnością wybranych przymiotów, takich jak: „zdolny”, „rozsądny”, które mogą świadczyć o zawieraniu w sobie również aspektów kolektywistycznych. Konsekwencją kolektywistycznego usposobienia respondentów jest znaczenie, jakie przypisują potrzebie kreowania satysfakcjonujących i harmonijnych związków międzyludzkich, o czym świadczy uznanie za najwartościowszą cechę „bycie pomocnym”. Jest to przymiot podkreślany przez badaną grupę młodzieży akademickiej nieco częściej aniżeli inne cechy natury kolektywistycznej, które są znacznie częściej przywoływane od cech przypisanych do tendencji indywidualistycznej. Młodzież akademicka, jako podmiot obdarzony „wolą i myślą”, w następnej kolejności ponownie nadała priorytet cechom natury kolektywistycznej. Przypisywanie przez badaną grupę młodzieży akademickiej wartości przymiotom indywidualistycznym wieńczy uporządkowanie.

pomocny	wyrozumiały	<i>rozsądny</i>	sympatyczny	<i>ambitny</i>
	tolerancyjny	<i>inteligentny</i>	uczynny	szlachetny
	<i>zdolny</i>		<i>pomysłowy</i>	<i>obrotny</i>
	troskliwy			

Ryc. 2. Priorytety nadawane przez badaną młodzież akademicką cechom indywidualistycznym vs kolektywistycznym

Myślenie w kategoriach kolektywistycznych charakteryzujące grupę badanej młodzieży akademickiej, mogące wykazywać cechy „trwałej wyrazistości”, wiążące się z działaniem czynników społeczno-kulturowych daną formę wspierających, nie oznacza, że nie istnieją statystycznie istotne zależności poziomu indywidualizm-kolektywizm względem wybranych zmiennych społeczno-demograficznych i osobowościowych²⁸. Tendencje indywidualistyczne zdecydowanie częściej przejawiają mężczyźni (test z; $p < 0,0001$) aniżeli kobiety, osoby, które w szkole średniej zaliczały się do uczniów celujących albo przeciętnych (ANOVA; $P = 0,003$), niżli dobrych czy bardzo dobrych, respondenci studiujący dziedzinę: nauk technicznych (przyszli inżynierowie), nauk humanistycznych (przyszli historycy), prawnych (przyszli prawnicy) i medycznych (przyszli lekarze) (ANOVA; $p < 0,0001$), niż pedagodzy – reprezentanci dziedziny nauk społecznych. Afirmacja tej grupy młodzieży akademickiej dla cech świadczących o naturze kolektywistycznej niewątpliwie wiąże się z przekonaniem, iż więź społeczna opiera się na zasadach interakcji, empatycznego rozumienia, a dominującą formą jest relacja podmiotowa, tak

²⁸ W badaniach ilościowych dla rozpoznania i uchwycenia związków między zmiennymi wybrano i zastosowano określone procedury statystyczne. Użyta stosownie procedura jedno-czynnikowej analizy wariancji (ANOVA) służyła oszacowaniu statystycznej istotności różnic średnich w wielu grupach porównawczych.

charakterystyczna dla orientacji prospołecznej, nieobecnej myśleniu badanych pedagogów.

Analizy korelacyjne wskazują na zależności między skalą indywidualizm-kolektywizm a percepcją jakości problemów, które wydają się dla badanej grupy respondentów pierwszoplanowe po ukończeniu studiów (ANOVA; $P = 0,008$), częstotliwością odczuwania radości z życia (ANOVA; $p \leq 0,0001$), poczuciem i przeświadczeniem o byciu kochanym (test z ; $p \leq 0,0001$), oceną jakości swojego dotychczasowego życia (ANOVA; $P = 0,033$). Respondenci rzadko bądź nigdy nie odczuwający radości życia, nie czujący się kochanymi i oceniający swoje dotychczasowe życie jako okropne, wykazują się zdecydowanie najwyższym wskaźnikiem indywidualizmu. W mentalności tej grupy badanych, charakterystycznym dla orientacji indywidualistycznej dążeniu do wyodrębnienia „Ja” wyraźnie sprzyja brak odczuwanej satysfakcji z jakości życia i co wydaje się wysoce prawdopodobne – brak satysfakcjonującego przeżywania własnej osoby. W kontekście kariery rozpatrywanej z perspektywy organizacyjnej, tę grupę badanej młodzieży może charakteryzować ograniczona zdolność do przyjmowania perspektywy partnera, co niewątpliwie może utrudniać wypracowywanie wspólnych grupowych przedsięwzięć. Przejawianej w tej grupie respondentów tendencji indywidualistycznej nie należy utożsamiać z antycypacją problemów w momencie przejścia z edukacji na rynek pracy. Zdecydowanie indywidualistycznie zorientowana młodzież stanowi najliczniejszą grupę, która nie przewiduje trudności związanych ze znalezieniem pracy. Ich pozytywistyczny charakter łączący się z poczuciem sprawstwa, koncentracją na celach, emocjonalną niezależnością, sprawnością zadaniową, a nawet atrofią zasad lojalnościowych pozwala być optymistą wobec przyszłości i jakości planowania perspektywy kariery. Do fenomenu indywidualistycznej tendencji jednostkowej należy przekonanie o autonomii, niezależności, potrzebie przejawiania własnej inicjatywy, samodoskonaleniu w celu odnalezienia indywidualnej drogi dla rozwoju (kariery) oraz działania społecznie pozytywnego. Kolektywistycznie zorientowanej młodzieży częściej towarzyszą dylematy związane z trudnościami znalezienia pracy odpowiadającej ich wykształceniu, im najbardziej odpowiadającej, czy obawy związane ze znalezieniem pracy w ogóle. Niemniej jednak jest to grupa studentów, która bardzo często i często odczuwa radość życia, czuje się kochana, a swoje życie jako całość ocenia jako udane i raczej dobre. Nie zauważa się istotnej i liniowej zależności wymiaru indywidualizm-kolektywizm badanej grupy młodzieży akademickiej od: wieku, miejsca zamieszkania, wykształcenia rodziców, warunków materialnych rodziny czy stopnia zadowolenia z różnych sfer życia. Wyraźny wzorzec kolektywistyczny badanej populacji, strukturalnie związany z niskim stopniem wyodrębnienia „Ja” w kontekście kariery, będzie z pewnością sprzyjał

harmonijności w relacjach ze współpracownikami, dbałości o klimat pracy i utrzymanie wewnętrznej spójności środowiska zawodowego, współodpowiedzialności, czy tworzeniu się więzi zadaniowych²⁹. Badana młodzież akademicka, która aktualizuje potencjał w niej tkwiący, jednocześnie hołduje zasadzie uwzględniania dobra innych ludzi.

Ukryte założenia normatywne, ujmowane w wymiarze relacji między jednostką a grupą (co nie jest bez znaczenia w kontekście kariery) dla relacji jednostka – organizacja, dla podmiotu życia zbiorowego mają charakter nieświadomy bądź uświadamiany fragmentarycznie. Różnicę między indywidualizmem a kolektywizmem na tle analiz psychologicznych rozpatruje się najczęściej jako różnicę dominującego stanu funkcjonalnego, zależnego od poziomu wyodrębnienia „Ja”. Tendencja kolektywistyczna, jako dominujący wymiar w opisie mentalności badanej grupy młodzieży akademickiej, jest silnie nasycona aksjologicznie. Neguje zatem skłonność badanej grupy młodzieży, będącej w momencie przejścia z edukacji akademickiej na rynek pracy, do myślenia w kategoriach indywidualizmu egoistycznego.

BIBLIOGRAFIA

- Cybal-Michalska A., *Tożsamość młodzieży w perspektywie globalnego świata*, Poznań 2006.
- Cybal-Michalska A., *Młodzież akademicka a kariera zawodowa*, Kraków 2013.
- Daab W., *Indywidualizm i kolektywizm jako orientacje społeczno-polityczne*, [w:] *Orientacje społeczne jako element mentalności*, red. J. Reykowski, K. Skarżyńska, M. Ziółkowski, Poznań 1990.
- Daab W., *Indywidualizm a poglądy społeczno-polityczne*, [w:] *Wartości i postawy społeczne a przemiany systemowe*, red. J. Reykowski, Warszawa 1993.
- Dorna N., *Indywidualizm – kolektywizm jako źródło międzykulturowych różnic w zakresie zachowań komunikacyjnych*, [w:] *Spoleczne problemy globalizacji*, red. Z. Blok, Poznań 2001.
- Hofstede G., *Kultury i organizacje*, Warszawa 2000.
- Jakubowska-Branicka I., *Czy jesteśmy inni? Czyli w poszukiwaniu absolutnego autorytetu*, Warszawa 2000.
- Obuchowski K., *Kolektywizm – Indywidualizm – Ideologizm*, [w:] *Orientacje społeczne jako element mentalności*, red. J. Reykowski, K. Skarżyńska, M. Ziółkowski, Poznań 1990.
- Reykowski J., *Ukryte założenia normatywne jako osiowy składnik mentalności*, [w:] *Orientacje społeczne jako element mentalności*, red. J. Reykowski, K. Skarżyńska, M. Ziółkowski, Poznań 1990.
- Reykowski J., *Kolektywizm i indywidualizm jako kategorie opisu zmian społecznych i mentalności*, *Przegląd Psychologiczny*, 1992, 2.

---

²⁹ Patrz: J. Reykowski, *Ukryte założenia normatywne*; N. Dorna, *Indywidualizm – kolektywizm jako źródło międzykulturowych różnic*, s. 165.